

**1998, 2017 ਅਤੇ 2023 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ
ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਸ਼ਤੋ, ਸਰਾਏਕੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ
ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ**

ਅਮਜਦ ਅਲੀ ਭੱਟੀ
ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ

ਸੰਖੇਪ

ਭਾਸ਼ਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਰਕਰ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੂਹਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਖੋਜ ਪੱਤਰ 1998, 2017 ਅਤੇ 2023 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਆਈ ਗਿਰਾਵਟ ਅਤੇ ਪਸ਼ਤੋ, ਸਰਾਏਕੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਵਾਧੇ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਵੰਡ, ਸ਼ਹਿਰੀ-ਪੇਂਡੂ ਵੰਡ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਨੀਤੀ-ਨਿਰਮਾਣ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ, ਪਸ਼ਤੋ, ਸਿੰਧੀ, ਸਰਾਏਕੀ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਬਲੋਚੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪਿਛਲੀ ਚੌਥਾਈ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਸ਼ਤੋ, ਸਰਾਏਕੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਵਰਗੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਖੋਜ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਐਨ 1998, 2017 ਅਤੇ 2023 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਵਿਧੀ

ਇਹ ਖੋਜ 1998, 2017 ਅਤੇ 2023 ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਅੰਕੜਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਕਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸਮਾਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੀ ਖੋਜ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸ, ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ, ਜੋ ਕਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਉਰਦੂ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪਸ਼ਤੋ ਅਤੇ ਸਰਾਏਕੀ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਨਸੰਖਿਆ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਡਾਟਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ

1. ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰੁਝਾਨ

ਜਨਗਣਨਾ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ 25 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਹੈ। 1998 ਵਿੱਚ, ਪੰਜਾਬੀ 44% ਆਬਾਦੀ ਦੁਆਰਾ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, 2023 ਤੱਕ, ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਘਟ ਕੇ 37% ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਉਰਦੂ, ਪਸ਼ਤੋ ਅਤੇ ਸਰਾਏਕੀ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 1998 ਵਿੱਚ 8% ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 2023 ਵਿੱਚ 9% ਹੋ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਸ਼ਤੋ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 16% ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 18% ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਸਰਾਏਕੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 11% ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 12% ਹੋ ਗਈ।

ਅੰਕੜੇ ਸਿੰਧੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ 2017 ਵਿੱਚ 15% 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ 2023 ਵਿੱਚ 14% 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ, ਜੋ 1998 ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਬਲੋਚੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ 1998 ਵਿੱਚ 4% ਤੋਂ ਘਟ ਕੇ 2023 ਵਿੱਚ 3% ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੈ।

2. ਸੂਬਾਈ ਟੁੱਟਣਾ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰੁਝਾਨ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਸੂਬੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 2017 ਵਿੱਚ 70% ਤੋਂ ਘਟ ਕੇ 2023 ਵਿੱਚ 67% ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਪਸ਼ਤੋ ਖੈਬਰ ਪਖਤੂਨਖਵਾ (ਕੇਪੀਕੇ) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ 2017 ਵਿੱਚ 80% ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 2023 ਵਿੱਚ 81% ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ, ਸਿੰਧੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ 2017 ਵਿੱਚ 62% ਤੋਂ ਘਟ ਕੇ 2023 ਵਿੱਚ 60% ਹੋ ਗਈ। ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਮਾਮਲਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਬਲੋਚੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ 2017 ਵਿੱਚ 35% ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 2023 ਵਿੱਚ 40% ਹੋ ਗਏ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਸ਼ਤੋ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ 35% ਤੋਂ 34% ਤੱਕ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਘਟ ਗਏ।

ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਰਾਜਧਾਨੀ ਖੇਤਰ (ਆਈ.ਸੀ.ਟੀ.) ਵਿੱਚ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜੇ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ, 2017 ਵਿੱਚ 52% ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਘਟ ਕੇ 2023 ਵਿੱਚ 51% ਹੋ ਗਈ। ਪਸ਼ਤੋ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ 19 ਫੀਸਦੀ ਤੋਂ ਘਟ ਕੇ 18 ਫੀਸਦੀ ਰਹਿ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 2017 'ਚ 12 ਫੀਸਦੀ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 2023 'ਚ 16 ਫੀਸਦੀ ਹੋ ਗਈ।

3. ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਨਾਮ ਪੇਂਡੂ ਵੰਡ

ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜੇ ਵੀ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਗਿਰਾਵਟ ਵੇਖੀ ਗਈ ਹੈ। 1998 ਵਿੱਚ, 43% ਪੇਂਡੂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ, ਪਰ 2023 ਵਿੱਚ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਘਟ ਕੇ 34% ਰਹਿ ਗਈ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 41% ਹੈ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ 25 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ 7% ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਪਸ਼ਤੋ ਨੇ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਦੋਵਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਧਾ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਪਸ਼ਤੋ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ 1998 ਵਿੱਚ 18% ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 2023 ਵਿੱਚ 22% ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਪਸ਼ਤੋ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਹੋਇਆ, ਜੋ 2023 ਵਿੱਚ 11% ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

ਉਰਦੂ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਆਮ ਹੈ, ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤੀ ਵੇਖੀ ਹੈ, ਜੋ 2017 ਵਿੱਚ 17% ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 2023 ਵਿੱਚ 21% ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

4. ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਤਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਤਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਾਰਕਾਂ ਨੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਉਰਦੂ ਦਾ ਵਧਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਬਲਕਿ ਅਧਿਕਾਰਤ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਲਈ ਤਰਜੀਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦੂਰੀ ਵਧੀ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਗਿਰਾਵਟ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੋਕ ਬਿਹਤਰ ਆਰਥਿਕ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵੱਲ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਕਸਰ ਉਰਦੂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਰੁਝਾਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਘਟਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਕਾਰਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਘਟ ਗਈ ਹੈ।

5. ਪਸ਼ਤੋ, ਸਰਾਏਕੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਦਾ ਉਭਾਰ

ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਪਸ਼ਤੋ, ਸਰਾਏਕੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਸ਼ਤੋ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪਸ਼ਤੂਨ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਖੈਬਰ ਪਖਤੂਨਖਵਾ ਅਤੇ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ। ਸਰਾਏਕੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਦੱਖਣੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਵਧਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸਰਾਏਕੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਇਸਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ, ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ

ਏਕਤਾ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਜੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੇ ਇਸਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ।

ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਤਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਉਰਦੂ ਦੇ ਵਧਦੇ ਦਬਦਬੇ ਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨੈਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਰੁਝਾਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਪਸ਼ਤੋ ਅਤੇ ਸਰਾਏਕੀ ਦਾ ਉਭਾਰ, ਖੇਤਰੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਵਧਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਏਕਤਾ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਟਾ

ਪਿਛਲੇ 24 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ, ਜੋ ਕਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ, ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਸ਼ਤੋ, ਸਰਾਏਕੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਰੁਝਾਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਦਾ ਵਧਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਵਧਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੇਤ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਨੈਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ

- ਗੈਲਪ ਪਾਕਿਸਤਾਨ। ਆਬਾਦੀ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਜਨਗਣਨਾ 2023 ਏਜਾਜ਼। ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ: ਗੈਲਪ ਪਾਕਿਸਤਾਨ।
- ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਿਊਰੋ ਆਫ ਸਟੈਟਿਸਟਿਕਸ। (1998, 2017, 2023). ਜਨਗਣਨਾ ਰਿਪੋਰਟਾਂ। ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ: ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ।
- ਰਹਿਮਾਨ, ਟੀ .(2011). ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ। ਕਰਾਚੀ: ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈਸ।
- ਸ਼ੈਕਲ, ਸੀ .(1979). ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ। ਲਾਹੌਰ: ਵੈਨਗਾਰਡ ਬੁਕਸ।
- ਜ਼ਿਆ, ਏ(2010)। ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਉਰਦੂ: ਰਾਜ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ। ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ: ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਟੱਡੀਜ਼।
- ਹੈਦਰ, ਜੈੱਡ (2004)। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਉਭਾਰ: ਇੱਕ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ। ਲਾਹੌਰ: ਫਿਰੋਜ਼ਸਨ।
- ਕੇਪੀਕੇ ਬਿਊਰੋ ਆਫ ਸਟੈਟਿਸਟਿਕਸ। (2023). ਏਜਾਜ਼ ਪ੍ਰੋਵਿੰਸ਼ੀਅਲ ਲੈਂਗੂਏਜ ਡਿਸਟ੍ਰੀਬਿਊਸ਼ਨ ਏਜਾਜ਼। ਪੇਸ਼ਾਵਰ: ਖੈਬਰ ਪਖਤੂਨਖਵਾ ਦੀ ਸਰਕਾਰ।
- ਸਿੰਧ ਬਿਊਰੋ ਆਫ ਸਟੈਟਿਸਟਿਕਸ। (2023). ਏਜਾਜ਼ ਸਿੰਧ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਡਾਟਾਏਜਾਜ਼. ਕਰਾਚੀ: ਸਿੰਧ ਸਰਕਾਰ।
- ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਬਿਊਰੋ ਆਫ ਸਟੈਟਿਸਟਿਕਸ। ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਏਜਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਏਜਾਜ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੁਝਾਨ। ਕਵੇਟਾ: ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ।

ਨੋਟ: ਇਹ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਬਦਲਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਤਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੁਝਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।